

Marjan Britovšek

DILEME »NOVEGA KURZA« LEVA DAVIDOVIČA TROCKEGA

Ob njegovi politični rehabilitaciji

Referat na mednarodnem simpoziju o
Trockem, Wuppertal, 26.—29. 3. 1990.

Leninova smrt je bila hud udarec za svetovno komunistično gibanje. Brez njega je bilo težko obvladovati položaj in reševati probleme. Njegovim naslednikom sta manjkali energija in razičnost, da bi odločali brez oklevanja. Že med Leninovo boleznijo se je jasno pokazalo, da v državi ni voditelja, ki bi ga lahko enakovredno zamenjal. Partijski voditelji so se zato oklenili formule kolektivnega vodstva, ki naj usmerja stranko in državo tako, kot to določajo statuti.

V takem položaju je vrh sovjetske oblasti kaj kmalu zajel boj za vodstvo in oblast. Stara leninska garda — Zinovjev, Kamenev in Stalin — je posebej ljala tradicijo stranke. Ta trojka se je povezala, da bi preprečila Trockemu vzpon na mesto Leninovega naslednika v stranki. V začetku niso nameravali Trockega povsem izključiti iz vodstva oziroma iz stranke. Priznavali so njegove zasluge in pravico do vplivnega mesta v politbiroju, niso pa želeli, da bi se povzpел na Leninovo mesto. Misel, da bi se to lahko zgodilo, jih je plašila in povezovala.

Kdaj in zakaj se je začel frakcijski boj s Trockim? Težak gospodarski položaj in ponovna oživitvev skrajno levih skupin sta oktobra leta 1923 povzročila v vodstvu partije resno krizo, katere rezultat je bil prestop Trockega na stran opozicije. Z dotlej zakritega prizorišča boja v politbiroju je padla zavesa. Začel se je štiriletni dramatični boj med partijskim vodstvom in levo opozicijo. Kriza, ki se je začela v jeseni leta 1923 kot manjši izbruh nezadovoljstva v vrstah skrajne levice, je dosegla vrh z razkolom v politbiroju in z oblikovanjem ostrih front frakcijskega boja med obema strujama v komunističnem gibanju.

V pismu CK z dne 8. oktobra 1923 je Trocki napadel vodilno skupino — trojko — in partijski aparat, ki je uresničeval sklepe partijskega vodstva. Ta aparat je bil po njegovem mnenju povsem zbirokratiziran in je pomenil resno nevarnost za demokratičen razvoj notranjepartijskega življenja.¹ To pismo so člani politbiroja ocenili kot neprikrito težnjo Trockega po osebni oblasti.

Trocki je na obtožbo ostro reagiral in v svojem odgovoru podrobno našteval, v katerih spornih vprašanjih je preteklo leto podpiral Lenina pri gospodarskem planiranju, zunanji trgovini, nacionalnem vprašanju, glede Delavsko-kmečke inšpekcije in v težkem obdobju, ko je politbiro skušal preprečiti Leninov načrt reform.² Da bi zmedel svoje nasprotnike, je omenil tudi korespondenco z Leninom o gruzinskem vprašanju. Pismo je vsebovalo vrsto pikrih ugotovitev zlasti na Stalinov račun. Opozoril je na Leninovo kritiko Rabkrina (Delavsko-kmečke inšpekcije) in na njegov članek o nacionalnem vprašanju. Opisal je mučno sceno v politbiroju, ko je Kujbišev predlagal, da bi natisnili ponarejeno številko Pravde z Leninovim člankom o Rabkrinu, da bi jo lahko pokazali Leninu. Ostrina odgovora Trockega in bojazen, da bi bil odgovor objavljen, sta verjetno pripravila nasprotnike do tega, da so utišali to polemiko.

¹ Trotsky L., *The New Course*, str. 153—156 (Pismo Centralnemu komiteju in Centralni kontrolni komisiji, 8. oktober 1923); glej tudi Eastman M., *Since Lenin Died*. London 1925, str. 142—143.

² Pismo Trockega CK in CKK z dne 23. oktobra 1923.

Politbiro je baje poslal Trockemu odgovor, ki pa ni bil objavljen. Verjetno pa ga je Trocki ohranil v svojem arhivu.³

Teden dni po prvem pismu Trockega politbiroju je šestinštirideset vidnih članov partije objavilo izjavo, v kateri so kritizirali politiko vodstva z enakimi izrazi, kot jih je pogosto uporabljal Trocki. Podpisniki so kritizirali politiko partijskega vodstva v gospodarstvu in njegov odnos do notranjepartijske demokracije. Ta dokument je bilo težko odpraviti z izgovorom, da je odsev osebnega častihlepa; bil je odraz vsesplošnega nezadovoljstva v partiji. Prvič po letu 1918 sta skupaj z enotno platformo nastopili skrajna levica in zmerno krilo leve opozicije. Vendar skupina idejno ni bila homogena. Trockemu so bili blizu samo Preobraženski, Pjatakov, Sosnovski, Ivan Smirnov in Antonov-Ovseenko. Predstavljali so vodilno jedro opozicije v letu 1923 in v njej zastopali trockistični element. Opozicijski dokument je bil obtožnica vodstva in njegovih metod ter birokratizacije nasploh. Kljub kritiki pa je opozicija izrazila zaupanje partijskemu vodstvu. Zahteve opozicije so bile skromne: »tovariška enotnost in demokracija znotraj partije«. Memorandum opozicije se je osredotočil na dvoje enako pomembnih problemov: na gospodarsko načrtovanje in notranjepartijsko demokracijo. Nekateri podpisniki so dajali večji poudarek prvemu vprašanju, drugi pa so poudarjali prednost drugega. Skupina šestinštiridesetih je bila rahla koalicijska skupin in posameznikov, ki so se združili pod skupnim imenovalcem nezadovoljstva in nesoglasij. Vodstvo so obtožili, da je odgovorno za nesoglasja in vrenje v partiji.

Podpisniki platforme opozicije so svoj memorandum predložili centralnemu komiteju s prošnjo, naj z njim po stari navadi seznanijo partijsko članstvo, kar pa je triumvirat zavrnil. Vodstvo je zagrozilo z disciplinskimi ukrepi, če bi podpisniki z dokumentom poskušali seznaniti partijsko članstvo sami. Člane CK so poslali v partijske celice in ostro napadali avtorje neobjavljenega dokumenta. Nato so v dneh od 25. do 27. oktobra 1923 sklicali skupno plenarno zasedanje CK in CKK, na katerem so obravnavali izjavo šestinštiridesetih in pismo Trockega z dne 8. marca 1923. Vodilna partijska skupina je prešla v nasprotni napad ter obtožila Trockega in podpisnike platforme frakcionaštva.

Opozicija šestinštiridesetih je vsekakor nastopila s svojo platformo zato, da bi razveljavila ali vsaj omilila sklep X. partijskega kongresa o prepovedi oblikovanja frakcij. Brž ko so se izrekli za revizijo tega sklepa, pa so si nakopali obtožbo, da so prekršili sklepe X. kongresa. Prepoved grupiranja je ostala še naprej v veljavi in postala nezapisan zakon. V partiji je po mnenju opozicije zavladala »kasarniška disciplina«, primerna za armado, ki pa je za politično organizacijo pomenila smrt. Posameznikom je sicer omogočala, da se pritožujejo, obtožbe pa so razglašali za upor, za frakcionaško razkolniško aktivnost, takoj ko so postale skupinske.

Nosilci kritike iz vrst opozicije so bile vidne osebnosti boljševiskega gibanja; njihove kritike ni bilo mogoče zamolčati. Partijsko vodstvo je v partijskih celicah napadalo podpisnike platforme, ne da bi partijsko članstvo seznanili z dokumenti opozicije, kar je med članstvom vzbujalo upravičeno nezadovoljstvo. Vodstvo je priznalo, da partija preživlja krizo in da je »nova smer« partijske demokracije postala nujnost. 7. novembra 1923 je ob šesti obletnici revolucije Zinovjev v slovesni izjavi obljubil obnovev demokracije v partiji.⁴

Pravda in drugi časopisi so v naslednjih mesecih odprli posebne rubrike, v katerih so lahko člani partije javno opozarjali na probleme, ki so jih mučili. Skoraj ves november 1923 je razprava na straneh Pravde potekala v sorazmerno mirnem tonu, v decembru 1923 pa se je začel ton razprav zaostrovati. Razprave so tekle najprej v Moskvi, po provincah pa so jih ovirali. Članstvo je napad na partijsko birokracijo sprejelo s simpatijami, vodstvo pa je postalo

³ Socialističeskij Vestnik. Berlin št. 11/81/ z dne 28. maja 1924, str. 8.

⁴ Zinovjev G. J., Novie zadači partii, Pravda z dne 7. novembra 1923.

jalo vse bolj vznemirjeno. Triumvirat je bil zelo občutljiv za kritiko, ki je ogrožala njegovo avtoriteto. Toda pomanjkanje kohezije in enotnosti ciljev med kritiki je vodstvu omogočilo, da jih je diskreditiralo in premagalo v vrsti ločenih bitk. Vodilno jedro si je tedaj prizadevalo izogniti se javnemu sporu s Trockim in izgladiti spor, ki ga je povzročila resolucija z dne 25. oktobra 1923. Pri tem so lahko računali na aktivno ali tiho podporo drugih članov politbiroja in večine CK. Partijsko vodstvo si je na vse pretege prizadevalo, da bi se sporazumelo s Trockim in tako ohranilo videz enotnosti.⁵ Bilo je pripravljeno na kompromis o glavnih spornih vprašanjih.

Rezultat teh prizadevanj je bila resolucija, ki so jo sestavili Stalin, Kame-nev in Trocki. Resolucijo so sprejeli soglasno na skupnem zasedanju politbiroja in predsedstva CKK 5. decembra 1923.⁶ Vodstvo je bilo pomirjeno in nevarnost razcepa partije je bila začasno odstranjena. Resolucija z dne 5. decembra je pomenila navidezno zmago opozicije, toda bila je le taktičen umik vodstva, ki je želelo pridobiti čas za pripravo splošnega napada na opozicijo. Papirnata resolucija z dne 5. decembra je le navidezno ugodila željam Trockega. V njej so priznali pomen Nepa, odobrili oziroma potrdili so zaključke Trockega z XII. kongresa RKP(b) o Gosplanu kot »generalnem štabu socialistične države«, o nujnosti koncentracije industrije in splošne racionalizacije. Obsodili so »skrajno materialno neenakost« med komunisti, luksuz enih in birokratsko degeneracijo drugih, demoralizacijo pomeščenjenih aktivistov, birokratizacijo partijskega aparata itd. Komunistom so obljubljali demokracijo, pravico do kritike, svobodo informacij, volilnost partijskih funkcionarjev in komitejev. To je bila v bistvu ‚nova smer‘, za katero so se zavzemali Trocki in šestinštirideset opozicionalcev. Še je bil čas, da preusmerijo revolucijo k sicer relativni, toda vsekakor izvirni, sovjetski demokraciji. Trojka se je pretvarjala, da zahtevam opozicije ne nasprotuje, toda stalno in povsod je postavljala ovire pri njihovem uresničevanju. Slabo obveščeno partijsko članstvo je večinoma odobravalo novo smer, toda tako kot njeni nasprotniki ni poznalo bistva razlik.

Vsekakor nove smeri ni bilo mogoče uveljaviti prek noči. Partijo je bilo treba pripraviti, da prevzame v svoje roke lastno usodo in odgovornost za bodočnost revolucije, da popelje svoje članstvo na pot globalnih sprememb, ki bi postopoma zajele tudi druge sovjetske institucije. Pobudniki sprememb so morali postati aktivni izvajalci resolucije politbiroja. Z vsakodnevnim delom bi morali obuditi in prevzgojiti omrtvičene dele zbirokratiziranega aparata. Opozicija je hotela dobiti od aparata, ki je bil v rokah trojke, jamstva za obljubljeno demokratizacijo, ogroženi partijski aparat s trojko na čelu pa se je odločno upiral in prehajal v nasprotni napad.

Trocki se je zavedal, da je resolucija z dne 5. decembra le začasno in na videz prikrila nasprotja. V krajših sestavkih za Pravdo je širil in poglobljal svojo teorijo o sovjetskem birokratizmu in nujnosti korenitih sprememb. Ti sestavki, ki vsebujejo njegove osnovne misli, so izšli v polemični brošuri z naslovom ‚Novi kurz‘. Napadal je birokracijo, nepremišljene in nekoristne odredbe, uporabo konvencionalnih fraz, izmikanje kritiki, oviranje pobud in strah pred odgovornostjo. Ostro je napadal tudi spise o državljanski vojni, v katerih je resnica pogosto postala žrtev birokratske legende. Primerjal je odnos armade in partije do tradicije in ugotavljal, da so mladi komunisti do stare garde v enakem razmerju kot podrejen vojak do predstojnika; partija in armada sta organizaciji, ki so ju ustvarili iz nič njihovi očetje. Vendar tradicija ne sme postati tog kánon, ni je mogoče prevzeti kot evangelij, treba jo je spoznati in predelati na kritičen način, sicer bo vsa zgradba temeljila na pesku. Avtoriteta ‚starih‘ ne sme uničiti osebnosti ‚mladih‘ in jih ne sme terorizirati. To je

⁵ Trotzki L., Stalin, Eine Biographie, Köln 1952, str. 482.

⁶ Pravda z dne 12. decembra 1923.

bil prvi napad na staro gardo, ki pa je bil izrečen dokaj na splošno in v ezo-povskem jeziku, tako da so le redki videli njegov pomen.

Partija in množice še vedno niso vedele za nesoglasja med Trockim in politbirojem. 6. decembra 1923 je Pravda objavila članek Trockega z naslovom O levici in napačnih poročilih. Trocki je v članku pojasnjeval Leninove nazore o povezanosti med proletariatom in kmeti ter izpodbijal poročila o razhajanjih med seboj in Leninom o tem vprašanju.⁷ Članek v partijskih krogih ni izzval niti odgovora niti javnega komentarja.

7. decembra je politbiro sprejel resolucijo z dne 5. decembra 1923, ki je bila objavljena v Pravdi. Resolucija, ki naj bi preprečila razcep v vodstvu, je imela povsem nasproten učinek. Povod za dokončen razcep, ki se je vsekakor že dolgo pripravljal, je bilo odprto pismo, ki ga je Trocki poslal razširjenemu zasedanju CK RKP(b) in je bilo objavljeno v Pravdi 11. decembra. Pismo je imelo obliko komentarja k resoluciji z dne 5. decembra. To ni bil, kot so trdili kasneje, pretehtan napad na sprejeto besedilo resolucije, oziroma na člane politbiroja in centralnega komiteja, ki se niso strinjali z opozicijo. Trocki je resolucijo interpretiral v svojem smislu kot zmago svojih nazorov.⁸ Triumvirat je njegov spis označil za »frakcijski manifest«.

Trocki je zaznal nevarnost birokratizma v partiji in napravil ustrezne sklepe. Zavzemal se je za takšno partijo, ki bi v svoji sredi tako dolgo dovoljevala svobodo različnim smerem, dokler bi bile v skladu z njenim programom. Ta zamisel o idejni in organizacijski strukturi partije je nasprotovala konceptiji monolitne partije, ki jo je vodstvo razglašalo za bistvo boljševizma. Vendar partija ne sme razpasti na posamezne skupine, kajti frakcionaštvo pomeni skrajno, patološko reakcijo na pretirano centralizacijo in prevladujočo birokracijo. Frakcionaštva ni mogoče odpraviti, dokler obstajajo vzroki zanj. Zato bi bilo treba po mnenju Trockega partijski aparat obnoviti.

Medtem ko je med članstvom krožilo pismo Trockega, je opozicija podvojila svoje napore na partijskih zborovanjih. Zdravila, ki jih je predpisoval Trocki, so bila v skladu z njegovo diagnozo bolezni. Najbolj aktivna protagonist opozicije sta bila Preobraženski in Saprnov, ki sta javno pozivala k akciji.

Partijsko vodstvo je bilo seznanjeno z vsebino pisma Trockega 8. ali 9. decembra.⁹ 11. decembra, ko je Pravda objavila pismo Trockega o novem kurzu, so sklicali množično zborovanje moskovske partijske organizacije v Stebriščni dvorani Doma sindikatov, ki so se ga udeležili delegati iz vsega mesta. Vodstvo tedaj še ni imelo izdelanega jasnega načrta za boj proti Trockemu. Kamenev je začel zborovanje z dolgim govorom v zmernem tonu, v katerem je branil centralni komite in partijski aparat ter odgovarjal na napade Preobraženskega, Saprnova in Smirnova, Trockega pa skoro ni omenjal. V glavni razpravi, ki je sledila, so bili govorniki na strani centralnega komiteja in opozicije v ravnotežju, prevladovalo pa je vzdušje reformatorske vneme. Ne da bi posebej imenoval Trockega, je Preobraženski direktno napadel vodilni triumvirat v politbiroju, češ da triumvirat nima temeljev v partijski ustavi. Edini, ki je naravnost napadel Trockega, je bil Jaroslavski.¹⁰ Ostro ga je obtožil, da skuša razbiti partijski aparat, vendar pa ni požel navdušene podpore.

Moskovsko zborovanje 11. decembra 1923 je bilo zadnje, o katerem so odkrito in v celoti poročali. V naslednjih dneh so sledila temeljita posvetovanja članov vodilne skupine. Sklenili so, da je treba takoj kreniti v napad, da bi zavrnilo kritiko opozicije. Po mnenju Trockega se je Zinovjev bal, da bi prišlo do pogajanja med Trockim in Stalinom. Zato je vzpodbudil petrograjsko partijsko organizacijo, da je javno napadla Trockega, Stalin pa je moral popustiti.¹¹

⁷ Trocki L., *Novlj kurs*, Moskva 1924, str. 93–99.

⁸ *Inprekorr* (Internationale Presse-Korrespondenz), št. 8 z dne 21. januar 1924, str. 68–71.

⁹ Trinadcataja konferencija RKP(b), Moskva 1924, str. 131–132.

¹⁰ Pravda z dne 13., 14., 15., 16. in 18. december 1923.

¹¹ *Ibidem*.

Načrt triumvirata je bil, da izolirajo Trockega in oslabijo njegovo pozicijo v politbiroju. Privrženca Trockega Krestinskega so poslali v Berlin, Rakovskega pa so premestili v London s pretvezo, da ga pošiljajo tja kot uglednega diplomata. Premestitev Rakovskega je izzvala odpor ukrajinskih voditeljev, ki pa so jih takoj zamenjali, da ne bi ovirali Stalinove nacionalne politike v Ukrajini. Trojka se je tako v imenu višjih interesov komunizma znebila poklicnih revolucionarjev, ki so verjeli, da boljše, vredne tega imena, ne more ugovarjati, ko mu sekretariat pošlje potni nalog z novo zadolžitvijo, saj partija posebej duh revolucije, CK je izključni predstavnik partije, politbiro pa je kvalificiran, da brez priziva tolmači mišljenje CK. Mnogim se je zdelo takšno »izgnanstvo« privlačno in se niso zavedali, kakšne cilje s tem zasleduje trojka. Tako so disciplinirano odšli v inozemstvo tudi Osinski, Jurenjev, Lutovinov, Kolontajeva in mnogi drugi. Manj ugledne nasprotnike so brez ceremonij odpravili v Sibirijo, Mongolijo in na Daljni vzhod.

Trocki se je kot »ujetnik politbiroja« položaja povsem zavedal. Boj proti njemu se je neusmiljeno stopnjeval in dobival nove razsežnosti. 14. decembra je Pravda objavila uvodnik, v katerem so grajali ustvarjanje razlik med staro in novo generacijo v partiji. Članek, ki Trockega ni izrecno omenjal, naj bi napisal Buharin, glavni urednik Pravde.¹² Članek je bil uvod v glavni napad, ki se je začel 15. decembra s Stalinovim člankom v Pravdi in govorom Zinovjeva v Petrogradu, ki so ga objavili 20. in 21. decembra. Stalin je pretrgal svoj molk že 2. decembra s svojim govorom O nalogah partije, ki ga je imel na zborovanju okrajnega komiteja v Krasnaji Presnji. Pred avditorijem, ki so ga sestavljali nižji partijski funkcionarji, je Stalin nastopil kot kak ljudskošolski učitelj. Njegovo poročilo je bilo parafraza splošnih idej iz resolucije politbiroja, ki so jo objavili tri dni kasneje. Poslušalci so referat ocenili kot vsebinsko in koncepcijsko zelo prepričljiv, pretehtan in razsoden.¹³

V svojem članku O diskusiji, o Rafailu, o člankih Preobraženskega in Saprónova ter o pismu Trockega je Stalin v uvodu opozoril, da se razprava o položaju v partiji, ki se je začela pred nekaj tedni v Moskvi in Petrogradu, očitno približuje koncu. Zmagoslavno je ugotavljal, da je opozicija, ki jo sestavlja blok dela levih komunistov (Preobraženski, Stukov) in tako imenovanih demokratskih centralistov (Rafail, Saprónov in drugi), premagana. Opoziciji je očital, da je prekršila resolucije X., XI. in XII. kongresa o prepovedi grupiranja. Stalin se je nato lotil štirih glavnih predstavnikov opozicije, ki jih je razvrstil po naslednjem redu: Rafail, Preobraženski, Saprónov, Trocki. Ostro je napadel pismo Trockega, ki ga je označil za poskus, da bi zlomil enotnost partijskega članstva. S sarkazmom in ironijo je obravnaval trditve Trockega o birokratizmu partijskega aparata in nevarnosti degeneracije stare garde, tako kot so se degenerirali voditelji II. internacionale. Cinično je z anonimno aluzijo na Trockega opozoril, da obstajajo v partiji elementi, ki z degeneracijo lahko resno ogrozijo partijo. S tem je mislil menjševike, »ki so stopili v partijo po sili in še niso opustili oportunističnih navad«. To je bil pretkan in očiten udarec proti Trockemu. Partijski aparat je tako dobil namig, da Trocki ni nedotakljiv. Funkcionarji, ki so želeli napraviti kariero, so vedeli, kaj morajo narediti; začeli so podtalno denuncirati dotedanjega voditelja in aludirati na njegov bonapartizem.

Istega večera je na zborovanju petrograjskih partijskih delavcev javno nastopil proti Trockemu tudi Zinovjev, ki ga je brez dvoma vzpodbudil Stalinov nastop. Naslov njegovega govora je bil Boj za partijo.¹⁴ Trockizem — Zinovjev je tedaj v polemiki prvič uporabil ta izraz — je po njegovem mnenju predstavljal opredeljeno strujo v ruskem delavskem gibanju. Položaj Trockega v

¹² Popov K. A., Diskusija 1923 goda, Moskva 1927, str. 47.

¹³ Pravda z dne 6. decembra 1923. Stalin, Sočinenja V, str. 354—370. Britovšek M., Boj za Leninovo dediščino II, str. 338—341. Ljubljana 1976.

¹⁴ Britovšek M., Boj za Leninovo dediščino II, str. 367—373.

politbiroju pa je v sklepnem delu svojega govora takole opredelil: »Ne glede na to, da se sedaj v vrsti vprašanj razhajamo s tov. Trockim, je kljub temu razumljivo samo po sebi, da tov. Trocki je in ostane eden naših voditeljev z največjo avtoriteto. Naj se zgodi karkoli, sodelovanje tov. Trockega v politbiroju je potrebno...« Govor Zinovjeva je bil obsežen dokument, ki je imel obliko pisma vsem članom petrograjske partijske organizacije. Ta dokument so na zborovanju potrdili in obtožili Trockega, da je napadel resolucijo, ki jo je nekaj dni prej tudi sam podpisal.¹⁵ Trockemu so med drugim očitali tudi »prikrita diktatorska nagnenja«, sovraštvo do partijskega aparata, odklonilno stališče do stare garde, brezobziren individualizem itd.

Trocki je branil svoja stališča v dveh člankih, ki sta izšla v Pravdi 28. in 29. decembra pod naslovoma O grupaštvu in formiranju frakcij ter O vprašanju partijskih generacij. V prvem članku je ocenjeval vprašanja, ki so postala predmet partijske diskusije. Vodstvo je obdolžil, da ne želi uresničiti novega kurza. V drugem članku je Trocki opozarjal, da stoji ruska KP pred novo epoho, ki zahteva novo smer. Ne gre za rušenje organizacijskih principov boljševizma, kot to skušajo prikazati nekateri, ampak za njihovo prilagoditev novi etapi v razvoju partije. Treba je vzpostaviti bolj zdrave medsebojne odnose med starim partijskim kádro in večino partijskih članov, ki so zrasli po Oktobru. Nadaljnji razvoj birokratizma vodi k ocepitvi od množic, h koncentraciji pozornosti na upravo, k premeščanju funkcionarjev, k oženju obzorja, slabitvi revolucionarnega instinkta, to se pravi k večji ali manjši izroditvi starejše generacije, oziroma vsaj njenega znatnega dela. Takšni procesi se razvijajo počasi in skoro neopazno, pojavijo pa se nenadoma. Tako svarilo, ki se opira na objektivno marksistično analizo, lahko ocenijo kot žalitev, napad ali kaj podobnega samo aparatčiki v svojem birokratskem pikolovstvu in ošabnosti.

Takšna razmišljanja Trockega so naletela v vodilni skupini na oster odpor. Ko se je Trocki s svojo izklesano osebnostjo kot predsednik najvišjega vojaškega organa postavil na čelo opozicije, je postal razcep partije realna možnost. Trojka se ni čutila dovolj močna, da se javno postavi proti Trockemu. Da bi lahko uspešneje vodila svoje operacije, je pritegnila v tajni komite sedmih članov, ki so ga sestavljali Stalinovi privrženci v politbiroju, še Kalinina, Tomškega, Rikova in Buharina.

Partijsko vodstvo je postopoma obvladalo opozicijo z organizacijskim pritiskom, informacijskimi sredstvi in partijsko disciplino. Frakcija triumvirata je imela svoje disciplinirane »vernike«, emisarje in svojo šifro za korespondenco. Razpolagala je z znatnimi državnimi sredstvi, s sredstvi prepričevanja, zastraševanja in korupcije. Opozicija je vedno težje javno izražala svoja stališča. Razširjanje brošure Trockega Novi kurz so po izjavah privrženecv Trockega dejansko prepovedali.¹⁶ Intelektualno superiornost svojih nasprotnikov je trojka kompenzirala z izkušnjami iz dolgih notranjepartijskih bojev in se ni ustavljala pred ničemer za dosego svojih ciljev. Stalin je trdno držal vse niti v svojih rokah.

Takšni grupaciji, odločeni da se obdrži na oblasti za vsako ceno, je stala nasproti opozicija, ki ji je manjkalo odločnosti, kohezije in vztrajnosti. Trocki pa se je bolan izpostavil napadom tedaj, ko jih ni bil sposoben odbiti. Pritisk partijskega aparata ni dopustil, da bi se ustvarile pomembnejše zveze med delavci in opozicijo. Opozicija je imela nekaj časa precej privrženecv med študenti in moskovskim partijskim članstvom, ki je bilo zaposleno v mestni administraciji. Novi kurz je vsekakor odgovarjal predvsem demokratičnim težnjam »nižjega članstva« partije. Revolucionarna tradicija je bila še žilava in je premagovala ovire birokratske poslušnosti. Toda hierarhija sekretarjev je imela

¹⁵ Pravda z dne 18., 21. in 25. december 1923. Inprekorr, št. 8 z dne 21. januar 1924, str. 69–82.

¹⁶ Eastman M., Since Lenin Died, str. 81.

dovolj moči, da zlomi vse poskuse, ki bi ogrozili njeno existenco. Levo usmeritev, ki so jo uradno obdolžili desnega odklona, napol menjševizma, oportunitizma in nazadnje trockizma, so žigosali za »bonapartizem«. Na tej stopnji boja za oblast se trojka še ni želela povsem odkrižati Trockega, hotela ga je le odstraniti kot tekmeca v boju za Leninovo nasledstvo tako, da je podcenjevala njegove zasluge v Oktobru in državljanski vojni ter slavila Lenina kot ustanovitelja stranke. Vodilna vloga Trockega bi pomenila oblikovanje nove vodilne skupine in postopno odstranjevanje »stare garde«, o kateri so menili, da so sami njeno jedro.

Trojka je kontroverzo s Trockim gradila na moči svoje organizacije, njeni strnjivosti in enotnosti v partijskem aparatu. Opozicija ni bila le organizacijsko šibka, naredila je tudi več taktičnih napak. Ker vse do novembra ni javno nastopila, članstvo ni bilo pravočasno seznanjeno z njenim reformnim programom. Trojka je kaj kmalu žigosala opozicijo kot »protileninski odklon«, ki nasprotuje reformnim prizadevanjem partije.

Dejstvo, da je pohod proti opoziciji v drugi polovici decembra naenkrat dobil tako ostre oblike, je zgovoren dokaz, da so se sovražnosti med voditelji že dolgo kopičile. Nesoglasja, rivalstvo in strah so rodili besno sovraštvo, ki ni izbiralo sredstev. Ko je izbruhnil viharjni frakcijski boj, se ni bilo več mogoče vrniti k relativno svobodni diskusiji, ki naj bi navzven pričala o enotnosti vodilne skupine.

Trockà je odločno napadel monopol oblasti, ki si ga je prek partijskega aparata prilastila stara garda. Vodstvu je očital, da vodi partijo v nevarnost, da bo izgubila svoj proletarsko-socialistični obraz. Trdil je, da preti partiji nevarnost, da se bo izrodila, ne glede na to ali bo zaupala svojo bodočnost partijskim množicam ali stari gardi.

December leta 1923 predstavlja pomemben obrat v zgodovini RKP(b). Politično življenje se je v vrhovih partije povsem spremenilo. Dotlej je v partiji obstajala relativno številčna vodilna skupina, v okviru katere so svobodno razpravljali o nesoglasjih. Leta 1923 pa so se v partiji oblikovale fronte in začel se je boj brez prizanašanja. Ena stran je bila kritizirana in heterogena v svojih stališčih, druga pa se je strnila v disciplinirano falango pod poveljstvom enega poveljnika. Aparat partije s hierarhično disciplino je posebej Stalin. Partijski voditelji so si iz partijske zgodovine v frakcijskem boju kovali polemično orožje. S tem so začeli uvajati škodljivo prakso prilagajanja preteklosti trenutnim potrebam.

Partijska kriza je dosegla vrelišče v zadnjih tednih Leninovega življenja. Njegova dolgotrajna bolezen je netila negotovost in zaskrbljenost. Opozicija je izkoristila nezadovoljstvo množic in jih poskušala zbrati okoli sebe.

Zdravstveno stanje Trockega je bilo slabo; mučila ga je stalna vročina. Ko je bila kampanja na višku, je bilo 31. januarja 1924 izdano uradno zdravstveno poročilo. Zdravniki so Trockemu priporočili, naj zapusti Moskvo in vsaj za dva meseca odide na klimatsko zdravljenje. Ko se je pripravljaj, da odpotuje na Kavkaz, se je 16. januarja 1924 začela 13. konferenca RKP(b).

Sklepe, ki naj bi jih konferenca sprejela, so pripravili že na plenumu CK; delegati so jih le mehanično potrjevali. Eno svojih prvih glavnih vlog pa je na konferenci odigral Stalin. V svojem nastopu je ostro napadel odsotnega Trockega, kateremu je očital šest temeljnih napak. Partijska konferenca je sprejela Stalinovo oznako opozicije.

S 13. partijsko konferenco se je končala diskusija, ki je pretresala partijo polne tri mesece. Avtoriteta trojke se je utrdila. Že pred Leninovo smrtjo je bila utrta pot za njegovega naslednika. Opozicija pa je še vedno upala, da bo Lenin ozdravel. Čeprav Lenin ni več sodeloval pri vodenju partije in države, je še s svojo fizično prisotnostjo brzdal dediče, ki so že pripravljali, da žrtvujejo načela interesom oblasti. 21. januarja 1924 je Lenin umrl. Stalin si je kot

glavni organizator pogrebnih svečanosti prizadeval, da umetno ustvari Leninov kult in tako razvrednoti zgodovinsko vlogo Trockega. Spretno je preprečil udeležbo Trockega na pogrebu.¹⁷ V okviru posmrtnih slovesnosti je Stalin nastopil tudi kot govornik na zasedanju drugega kongresa sovjetov. Nekdanji gojenec semenišča v Tiflisu je v svojem govoru posnel izrazoslovje liturgičnega speva v obliki nekakšnega creda leninistične religije.

V času, ko je partijo in še posebej aparat partije že resno načela rja birokratizma, je Stalin leninizem dvignil na piedestal nove religije. Spomin na velikega revolucionarja so izkoristili za neskončne spektakularne ceremonije. Lenina so prikazovali kot junaka, genija, nadčloveka. Trojka je iz njega naredila nekakšnega boga, da bi lahko sami postali njegovi preroki in pripravili pot za svojo lastno bodočo beatifikacijo. Začeli so slikati Leninove portrete, en face in v profilu, izdelovati njegove biste, kipce, njegov lik je bilo najti na medaljah, značkah, robcih, rutah, posodah, pepelnikih, škatlah za cigarete, na zidovih, na postajah, na pročeljih predavalnic. Mestom, ulicam, podjetjem, klubom in stadionom so dajali njegovo ime. V prozi in stihih ga je slavila neprevajljiva bombastična literatura.

V tem deliriju je bilo slišati kot glas vpijočega v puščavi trezno razmišljanje Krupske: »Imam veliko prošnjo do vas. Ni treba izkazovati žalovanja za Iljičem z izražanjem zunanjih časti njegovi osebi. Ne postavljajte mu spomenikov, ne imenujte palač po njem, ne prirejte velikih slavnosti v komemoracijo itd. Vse to je pomenilo v njegovem življenju tako malo, bilo mu je tako nadežno. Spomnite se, koliko revščine in zanemarjenosti je še v naši deželi. Namesto vsega tega, naj tisti, ki želijo izkazati čast imenu Vladimirja Iljiča, zgradijo otroške vrtnice, šole, biblioteke, bolnišnice, domove za onemogle itd., predvsem pa naj v praksi izvajajo njegova načela.«¹⁸

Trocki Lenina ni oboževal, vsekakor pa ga je globoko spoštoval kot največjega človeka revolucionarne epohe. Nasprotoval je oblikovanju Leninovega kulta, ki je bil živemu Leninu povsem tuj. Leta 1924 je nasprotoval postavitvi mavzoleja na Rdečem trgu in balzamiranju Leninovih posmrtnih ostankov. Zavezal se je, da bi Leninovo truplo sežgali. Med zdravljenjem v Sohumu je začel Trocki skicirati zgodovinsko podobo Lenina in pojasnjevati svoja stališča v frakcijskih bojih. Dejstvo, da je Trocki nastopal kot najožji Leninov sodelavec, je vznemirjalo njegove oponente, ki so ga obdolžili maloburžoaznega odklona od leninizma. Iz zavesti ljudskih množic so hoteli izbrisati podobo Trockega kot Leninovega sodelavca. Živi, dinamični leninizem so začeli balzimirati že pred Leninovo smrtjo. Trocki se je proti koncu leta 1923 pritoževal: »Leninovega nauka ni mogoče s škarjami razrezati na citate, ki bi bili primerni za vse okoliščine.«¹⁹ S citati iz Lenina je poskušal razpršiti dvome v svojo verodostojnost. Smešni so se mu zdeli poskusi, da hipnotizirajo veliko, revolucionarno partijo s ponavljanjem vedno istih formul, ki naj pravilno odgovorijo na vsa vprašanja, ne glede na njihovo bistvo.²⁰

Po Leninovi smrti so formalno rešili vprašanje nasledstva v vladi in partiji. Enotnost partije in zvestobo vodstvu so proklamirali za najvišji ideal. S tako imenovanim Leninskim vpoklicom v partijo so jo hoteli okrepiti po številu članov in strukturi. Poziv je pozdravil celo Trocki kot transfuzijo proletarskih elementov v telo birokratsko okostenele partije. Leninski poziv v partijo pa ni upravičil upov Trockega; dejansko je postal učinkovito orožje proti Trockemu.

¹⁷ Stalin je Trockega obvestil, da je Lenin umrl s šifriranim telegramom, ki ga je Trocki prejel na železniški postaji v Tiflisu (Tbilisi). Nameraval se je takoj vrniti v Moskvo, toda ker je bil pogreb najprej najavljen za 24. januar, se ne bi mogel vrniti pravočasno. Na Stalinovo priporočilo je nadaljeval pot na zdravljenje v Sohum, kjer pa je izvedel, da so pogrebne svečanosti preložili za en dan.

¹⁸ Pravda z dne 30. januar 1924.

¹⁹ Trocki 1., *Novi kurs*, Moskva 1924, str. 46.

²⁰ *Ibidem*, str. 48.

Da bi okrepila ideološki boj s Trockim in njegovimi privrženci, je trojka v aprilu 1924 ustanovila novo partijsko glasilo z naslovom Boljševik. Časopis si je zastavil nalogo, da varuje »čistost principov leninizma« in vodi boj proti poskusom potvarjanja in spodkopavanja njegovih temeljev.²¹

Po prihodu na čelo sekretariata je Stalin vodil premišljeno kadrovske selekcije. Gonilo poslušnosti partijskega aparata je postal karizem. Vse dotodanje resolucije o delavski demokraciji so postale »kos papirja v zaprašenem fasciklu«. Obljubljene novi kurzi je dobival podoba nevarne pošasti in postajal skoro najtežji zločin proti boljševizmu.

Ko se je v maju 1924 zbral XIII. kongres RKP(b), je aparat sekretariata delal tako dobro, da kot delegat z odločujočim glasom ni bil izvoljen noben privrženec opozicije. Trocki in Preobraženski sta imela na kongresu samo posvetovalni glas. Morala sta poslušati očitke in ostre napade, ker sta med decembrsko kontroverzno branila stališča opozicije. Trocki ni priznal, da je bila njegova kritika napačna.²² Priznal je le, da je v svojih ocenah včasih pretiraval. Poskusi Trockega, da bi prepričal Stalinu poslušni avditorij, so pomenili izgubo časa, pa tudi priznanje veljavnosti »dirigirane diskusije« in sankcioniranje te birokratske prevare.

XIII. kongres je pomenil konec obdobja omahovanja in zmede, značilne za partijsko življenje od decembra 1922 dalje, ko je Lenin zbolel. V tem času so se člani vodilne skupine tesno povezali, trdno odločeni da bodo Trockega izrinili od oblasti. Zavedali so se, da so odvisni drug od drugega. Pripravljeni so bili sklepati kompromise med seboj in z drugimi elementi v partiji, da bi utrdili svojo avtoriteto. Za opozicijo je pomenil XIII. partijski kongres poraz. Kongres so zato ocenjevali kot »mejnik na poti duhovnega osiromašenja boljševizma«. Simptomatično za spremembo duhovne klime v Sovjetski zvezi je postalo nekritično hvaljenje samega sebe in zahteve po absolutni enotnosti.

Po XIII. partijskem kongresu so prišli vsi vzvodi oblasti v Stalinove roke. Poraz opozicije je treba pripisati prvenstveno iluzijam njenih voditeljev. Od vsega začetka so se vrteli v začaranem krogu, ko so frontalno napadali pozicije birokratskega aparata, namesto da bi ga obšli ali kadrovske izpodkopali. Verbalni agresivnosti ni sledil učinkovit napad. Glede na to, da se je birokratska država zrasla z birokratizirano partijo, komunistični monopol oblasti pa je bil nedotakljiv, bi bila reforma režima mogoča ali na osnovi počasnega evolucionarnega procesa ali s hitro revolucionarno akcijo. V odločilnem času Trocki ni upošteval položaja in nasprotnikov. Kot borec za demokracijo je bil Trocki ranljiv, ker je v preteklosti večkrat sam podpiral represivne ukrepe, ko je bil v opoziciji, pa je zavračal policijske metode in zahteval zdravljenje partije z uvedbo novega kurza.

Zusammenfassung

DIE PROBLEME DES »NEUEN KURSES« VON LEV DAVIDOVIČ TROCKY ANLÄSSLICH SEINER POLITISCHEN REHABILITATION

Marjan Britovšek

Der Autor behandelt in seinem Aufsatz den scharfen Fraktionskampf des Triumvirats (Zinowjew, Kamenew, Stalin) mit Trotzki in den Jahren 1923/24, während Lenins Krankheit und unmittelbar nach seinem Tode. Er analysiert im Detail die Plattform der »46« Oppositionellen und Trotzki's Schriften über den Bürokratismus in der Partei und im sowjetischen System.

Das Triumvirat war zuerst bereit einen Kompromiss in den wichtigsten Streitfragen zu schliessen. Das Resultat dieser Bestrebungen war die Resolution, welche Stalin, Kamenew und Trotzki abgefasst hatten. Diese Papierresolution vom 5. Dezember 1923 gewährte nur anscheinend den Wünschen Trotzki's. Sie bestätigte die Bedeutung der NEP und erklärte als richtig die Beschlüsse Trotzki's auf dem XII. Kongress der RKP(b) über den Gosplan, sie verurteilte die »extreme materielle Ungleichheit«

²¹ Boljševik št. 1, april 1924, Naši zadači, str. 3.

²² Trinadcatij sjezd RKP(b), Moskva 1924, str. 154—155.

unter den Kommunisten, den Luxus der einen und die bürokratische Entartung der anderen, die Demoralisierung der verbürgerlichten AktivistInnen, die Bürokratisierung des Parteiapparates, usw. Man versprach den Kommunisten die Demokratie, die Freiheit der Informationen, die Wahl der Parteifunktionäre und der Komitees. Das war im wesentlichen der »Neue Kurs« für welchen sich Trotzki und die sechsundvierzig Oppositionellen eingesetzt hatten.

Trotzki war sich bewusst, dass mit der Resolution vom 5. Dezember die Unstimmigkeiten nur zeitweilig und anscheinend verdeckt waren. In seinen kürzeren Aufsätzen, die in der Prawda veröffentlicht wurden, erweiterte und vertiefte er seine Theorie vom sowjetischen Bürokratismus und von der Notwendigkeit gründlicher Veränderungen. Diese Aufsätze, die seine fundamentalen Gedanken enthielten, sind dann in der polemischen Broschüre unter dem Titel »Der neue Kurs« erschienen.

Die Ursache für die definitive Spaltung war der offene Brief welchen Trotzki an die erweiterte Sitzung des ZK der RKP(b) sandte. Dieser Brief hatte die Form eines Kommentars der Resolution vom 5. Dezember. Trotzki interpretierte diese Resolution in seinem Sinne, als den Sieg seiner Ansichten. Trotzki erkannte die Gefahr des Bürokratismus in der Partei und machte die entsprechenden Schlüsse.

In der Zeit, als Trotzki's Brief unter den Parteimitgliedern zirkulierte, verdoppelte die Opposition ihre Bemühungen auf den Parteiversammlungen. Das Heilmittel, welches Trotzki vorschrieb, stand im Einklang mit seiner Diagnose der Krankheit. Nach gründlichen Beratungen übergang das Triumvirat in Gegenangriff um so die Kritik der Opposition zurückzuweisen. Der Kampf gegen sie intensivierte sich unbarmerzlich und erhielt enorme Proportionen.

Nach und nach gelang es der Parteileitung die Opposition mit Hilfe des Druckes der Organisation, mit Informationsmitteln und mit der Parteidisziplin zu beherrschen. Trotzki griff entschlossen das Monopol der Macht an, welche sich die alte Garde mit der Hilfe des Parteiapparates angeeignet hatte. Er warf der Führung vor, dass sie die Partei in die Gefahr führe, welche mit Entartung enden könnte, und dass sie ihren proletarisch-sozialistischen Charakter verlieren werde.

Die Krise der Partei erreichte ihren Siedepunkt während der letzten Wochen von Lenins Leben. Die Aerzte rieten Trotzki Moskau zu verlassen und für wenigstens zwei Monate in eine klimatische Kur zu fahren. Als er sich vorbereitete auf den Kaukasus zu reisen begann am 16. Januar 1924 die XIII. Konferenz der RKP(b). Die Beschlüsse, welche diese Konferenz annehmen sollte, wurden schon vorher auf dem Plenum des ZK vorbereitet. Stalin spielte auf dieser Konferenz eine von seinen ersten Hauptrollen. In seiner Rede griff er den abwesenden Trotzki an. Mit der XIII. Parteikonferenz endete die Diskussion welche die Partei durch ganze drei Monate erschüttert hatte. So wurde schon vor Lenins Tod der Weg für seinen Nachfolger gebahnt. Lenin starb am 21. Januar 1924.

Im Rahmen der Zeremonien nach dem Tode Lenins erschien Stalin als der Hauptorganisator der Bestattungsfeierlichkeiten. Er bemühte sich einen Kult Lenins künstlich zu schaffen um so die historische Rolle Trotzki's zu entwerten. In der Zeit als die Partei, und noch besonders der Parteiapparat schon stark vom Rost des Bürokratismus angegriffen waren, erhob Stalin den Leninkult auf das Piedestal einer neuen Religion. Das Andenken an den grossen Revolutionär wurde für endlose spektakuläre Zeremonien ausgenutzt. In diesem Delirium konnte man die nüchternen Gedanken Krupskajas als die Stimme eines Rufenden in der Wüste hören, welche sich dieser Idolatrie Lenins widersetzte.

Trotzki vergötterte Lenin nicht, jedenfalls aber verehrte er ihn sehr als den grössten Menschen der revolutionären Epoche. Er widersetzte sich einer Bildung von Lenins Kult, welcher dem lebendigen Lenin völlig fremd war. Das Triumvirat versuchte so das Bild Trotzki's als des Mitarbeiters Lenins aus dem Bewusstsein der Volksmassen auszutilgen. Die leninsche Einberufung in die Partei rechtfertigte nicht die Hoffnungen Trotzki's; sie wurde zu einer wirksamen Waffe gegen Trotzki.

Als im Mai 1924 der XIII. Kongress der RKP(b) zusammenkam, arbeitete der Parteiapparat so gut, dass kein einziger Anhänger der Opposition mit entscheidender Stimme gewählt wurde. Auf dem Kongress wollte Trotzki nicht anerkennen, dass seine Kritik falsch war. Für die Opposition bedeutete der XIII. Parteikongress, welchen organisatorisch Stalin vorbereitet hatte, eine Niederlage. Sie bewertete deswegen den Kongress als einen »Meilenstein auf dem Wege zur geistigen Verarmung des Bolschewismus«. Symptomatisch für die Veränderung des geistigen Klimas in der Sowjetunion wurde das unkritische Loben von sich selbst und die Forderungen zu einer absoluten Einheit.

Nach dem XIII. Kongress kamen alle Hebel der Macht in die Hände Stalins. Die Niederlage der Opposition muss vor allem den Illusionen ihrer Führer zugeschrieben werden. Von allem Anfang bewegten sie sich in einem verzauberten Kreise, sie griffen frontal die Positionen des bürokratischen Apparates an, anstatt diesen umzugehen und ihn mit den Kadern zu untergraben. Kein wirksamer Angriff folgte ihrer verbalen Aggressivität.